نگاهی به جایگاه مفهومی آمایش آموزش عالی در آمایش سرزمین: راهنمایی برای "توسعه دانشگاهی"

عیسی ثمری[1]
غلامرضا گرائی نژاد[2]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۲/۲۷
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۰۳/۲۸

چکیده

موضوع آمایش سرزمین و مفاهیم آن در ایران مانند سایر کشورها، طی سالیانی که از طرح آن می‌گذرد، با تغییراتی مواجه بوده و به فراخور شرایط حاکم بر این دوره ها ، مفاهیم آمایش سرزمین و آمایش درآموزش عالی نزد برنامه ریزان و سیاست‌گذاران دولت نیز تغییر نموده است. در این راستا ،این تحقیق به بررسی مفهومی آمایش سرزمین، ارزیابی جایگاه آموزش عالی در طرح ها و برنامه های کلان آمایش سرزمین و تحلیلی بر نوع نگاه و دیدگاه‌های حاکم درمورد آمایش آموزش عالی با بهره گیری از روش تحقیق کیفی؛ تحلیل اسنادی ،تحلیل محتوا و تحلیل ثانویه پرداخته است. نتایج بررسی حاضر نشان می دهد نوع نگاه به فعالیت های آموزش عالی به عنوان یک بخش ،در طرح های مطالعاتی آمایش سرزمین متفاوت بوده است. همچنین هرچند متولیان حوزه آموزش عالی و دانشگاه بر اهمیت موضوع آمایش درآموزش عالی تاکید می‌نمایند، امّا درکاربرد مفهوم «توسعه»، «آمایش سرزمین» و «آمایش آموزش عالی»، اتفاق نظر ندارند. از طرف دیگر این مفاهیم نزد برنامه ریزان بخشی و مجریان نیز ناشناخته مانده و دارای ابهام مفهومی است. دلیل اصلی این امر کمبود مبانی نظری و ادبیات لازم در این زمینه و عدم وجود تعامل بین آمایش سرزمین و آمایش درآموزش عالی است. توزیع نامتعادل و نامتوازن دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی درطی دهه های قبل و درحال حاضر را می توان نمود بارز این موضوع دانست. با توجه به این روند و تأکید سند چشم انداز و نقشه جامع علمی کشور به راهبردهای

[1]- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی توسعه آموزش عالی دانشگاه شهید بهشتی؛ Esamari52@gmail.com
[2]- استادیار دانشکده اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی؛ r_geraei@yahoo.com

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

اساسی برای توسعه علم و فناوری و به ویژه گسترش آموزش عالی و یافته های این تحقیق، در پایان پیشنهاداتی برای متولیان آموزش عالی و سیاست‌گذاران ارائه شده است.

واژگان کلیدی:
آمایش، آمایش آموزش عالی، طرح های آمایش سرزمین، توسعه

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

مقدمه و بیان مساله

جامعه بشری در شرایط کنونی جهان در رابطه با فضای مورد استفاده‌اش، نمی تواند بدون مطالعات لازم و همه جانبه متکی به آینده‌نگری و برنامه‌ریزی درازمدت به ویژه برای نسل های آینده به زندگی مطلوب ادامه دهد. نابرابری وعدم تعادل فضایی بین سطوح ملی، منطقه‌ای، ناحیه‌ای و محلی یکی از مسائل مهم مقوله توسعه در ایران بوده است. کشور ایران دارای بیش از ٦٠ سال سابقه رسمی برنامه‌ریزی است و برنامه‌ریزی در خلال این مدت به تبعیت از شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی همواره با تغییرات و دگرگونی‌هایی همراه بوده و فراز و نشیب‌های بسیار زیادی را متحمل شده است. گرچه برنامه‌ریزی در ایران به معنای نوین آن از سال ۱۳۲۷ آغاز شد اما بررسی اسناد و سوابق حاکی از آن است که قبل از این تاریخ نیز تلاش های بسیار زیادی برای برنامه‌ریزی توسعه به‌ویژه دردوره سال‌های ۱۳۱٦ تا ۱۳۲٦، صورت گرفته است که به دلایل مختلف، این تلاش‌ها ناکام ماند(توفیق ،۱۳۸۵). آمایش سرزمین نیز در تجربه برنامه‌ریزی در ایران با بیش از سه دهه تجربه از این فرازو نشیب ها و نوسانات برکنارنبوده است. پژوهش‌های انجام شده ازجمله شریف زادگان(۱۳۸۹)،وحیدی(۱۳۷٤)، پوراصغر(۱۳۸۸)، نشان می دهد مهمترین علل عدم تحقق برنامه های آمایش سرزمین در ایران در زمینه های مفهومی، سازمانی و قانونی و برداشت های نادرست و شناخت های اندک از مقوله آمایش سرزمین و نیز وجود نگاه غالب بخشی در برنامه ریزی های میان مدت توسعه اقتصادی و اجتماعی است که عملیاتی شدن پیشنهادات برنامه های آمایش را با مشکلات فراوانی مواجه نموده است.

در حال حاضر در کنار پژوهش و بررسی درباره مقوله "توسعه"[1] و "آمایش سرزمین"[2] به ویژه ایجاد تعادل منطقه‌ای در رابطه ی بین انسان ، فضا وفعالیت های انسان در فضا و انتخاب مکان طرح ها و پروژه ها برای سرمایه گذاری وحداکثر استفاده از قابلیت‌ها و امکانات سرزمین ضرورت توجه به آموزش عالی بیش از گذشته احساس می شود.آموزش عالی و فعالیت های آن تاثیری انکار نا پذیر در برنامه های آمایش سرزمین دارد واز طرف دیگر "برنامه ها و طرح

[1] -Development
[2] -spatial planning

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

های آمایش سرزمین نیز در تنظیم برنامه های آموزش عالی می تواند موثرباشد"(وحیدی،۱۳۷۳ :۷۷).

صاحب نظران آموزش عالی معتقدند دانشگاه نقش بسیار حیاتی در توسعه اقتصادی ،اجتماعی و فرهنگی دارد.برای اینکه دانشگاهی در جهت اصالت حرکت کند شناخت وضعیت گذشته و موجود موقعیت های پیرامونی آن ضروری است. بر این اساس کارکرد های متنوعی از آنها انتظار می رود که نیازمند برخورد و مواجهه منطقی و هوشمندانه در این زمینه است(یمنی،ثمری،۱۳۸۹).مطالعه فرآیند توسعه در جهان پیشرفته و توسعه‌یافته،حکایت از این واقعیت دارد که نظام‌های آموزش عالی، همواره عامل بنیادی تکامل و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع بوده‌اند. بنابراین، کشورهایی که خواهان توسعه همه جانبه، متوازن و پایدار هستند، ابتدا بایستی نظام‌های آموزش عالی، تحقیقات و فناوری خود را به طور متوازن و پایدار توسعه دهند. "شرط لازم برای توسعه متوازن و پایدار نظام‌های آموزش عالی، تحقیقات و فناوری، نیزشناخت دقیق آنها است"(انتظاری،۱۳۸۸).

نزدیک به یک قرن از شکل‌گیری نظام‌های آموزش عالی، تحقیقات و فناوری در ایران می گذرد،عملکرد و تحولات نظام‌های آموزش عالی و برنامه های توسعه در این حوزه حاوی تجربه‌هایی است که آگاهی از آنها می‌تواند زمینه‌را برای تحلیل روندها و تامل در ضعف‌ها و قوت‌ها فراهم آورد. این کار به سیاستگذاران و مدیران این نظام‌ها در سطح ملی کمک می‌کند که درنگ مجددی درباره نظام سیاست‌گذاری و مدیریت کلان آموزش عالی در کشور و فرایند های آن نموده و آن را ارتقا بخشند.نظام دانشگاهی در جهان غرب ،سرگذشتی در حدود ۸۰۰ سال دارد و درکشور ما ،نظام دانشگاهی در مقایسه با جهان دچار تعویق تاریخی شده و سرگذشتی ۷۰ ،۸۰ ساله دارد.فراستخواه (۱۳۸۸)دربررسی خود با عنوان سیرتحول دانشگاه در ایران از ۷ دوره مشتمل بر: تعویق و تاخیر ،تمهید ،تکوین ،تاسیس و تشکیل ،رشد و تکثیر ،توسعه ناتمام و چالش توسعه مجدد در بررسی خود نام برده است.مروری بر آمار و اطلاعات حوزه آموزش عالی نشان می دهد:

۱- روند رشد جمعیت دانشجویان کشور بیانگر افزایش تعداد دانشجویان از ۱۱۷۱٤۸ نفر در سال۱۳٦۱ به ۳۳٤۹۷٤۱ نفر در سال ۱۳۸۸-۱۳۸۷ و٤۱۱۷۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰-۱۳۸۹می باشد.(موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی،۱۳۸۹).از این تعداد ۱۷۱٤٤۹۹ نفر دانشجو

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

مربوط به بخش دولتی است واز این تعداد ٤٤ درصد دانشجویان در گروه های علوم انسانی شاغل به تحصیل بوده اند.

۲- تعداد دانشگاه های کشور از حدود ۲۰۰ موسسه و مرکز آموزش عالی در اوایل انقلاب به ۲۲۷٦ مورد افزایش یافته است(سایت وزارت علوم ،تحقیقات و فناوری ،۱۳۹۰)و البته این دانشگاه ها بطور نامتوازن و بدون توجه به اصول آمایش و سازوکارهای لازم درکشور توزیع شده اند(طبق گزارش ملی آموزش عالی سال ۱۳۸۹،در سال ۸۸-۸۹ تنها حدود٥٦ موسسه و واحد آموزشی و درسال قبل از آن ۱۲۲ موسسه آموزش عالی مجوز قطعی تاسیس گرفته اند وتعداد ۵۷۰۷ مصوبه برای تاسیس رشته صادرشده که بیشترین مصوبه مربوط به گروه علوم انسانی است.

۳-بررسی نرخ پوشش آموزش عالی کشور به عنوان یکی از شاخص های دسترسی جمعیت ۱۸ الی٢٤ سال کشورنیز نشان می دهد این نرخ دربرنامه سوم به ۱۸ درصد ودر برنامه چهارم به حدود ۳۰ درصد بالغ گردیده است(گزارش ملی آموزش عالی،۱۳۸۹).نقشه جامع علمی کشور (ص۹) افزایش شاخص پوشش تحصیلی به ٦۰ درصد وسهم دانشجویان تحصیلات تکمیلی حدود ۳۰ درصد برای تحقق سند چشم انداز را برآورد نموده است.ضمن اینکه پیش بینی ها نشان می دهد حجم جمعیت در این سنین به تدریج کاهش و به حدود ۹ میلیون نفر در سال ١٤٠٤ خواهدرسید(فرجادی ،۱۳۸۹).

همانطور که آمارهای ارائه شده نشان می دهند،دانشگاه های کشور در این مدت از رشد کمّی چشمگیری برخوردارشده اند که به دلیل کمبود نیروی انسانی متخصص در برهه ای از زمان شکل گرفت ودر سال های بعد دانشگاه های متعددی بدون توجه به نیازهای درازمدت جامعه و امکانات و سطح کمّی و کیفی آنها تاسیس و گسترش یافته اند و دانشگاه های با سابقه نیز ظرفیت پذیرش خود را بطور نامتناسب افزایش داده اند(دباغ ،۱۳۸۹).به علاوه درسال های اخیر نیز دانشگاه هایی در مناطق مختلف با فشارهای محلی و بدون برنامه های توجیهی و روشن بودن ماموریت آن ها ایجادشده اند.امّا امروزه با توجه به آثار این نوع گسترش ،دانشگاه ها باچالش ها و مشکلات فراوانی از جمله کمبود بودجه و منابع مالی برای تامین هزینه های آموزشی دانشگاه ها، عدم کفایت منابع اختصاصی (عزتی،۱۳۸۷، سعیدی،۱۳۹۰، وبر[1]،۲۰۰۳)،

[1] - Weber

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

نبودرقابت، پاسخگویی به تقاضای اجتماعی، تولیددانش جدید منطبق با تغییر و تحولات محیطی و تکنولوژیکی(OECD,۱۷:۲۰۰۷) سیاستگذاری، چالش بهره وری و چالش‌های بحران اقتدار، بحران مشروعیت و بحران نهادی (فیشمن به نقل ازذاکر صالحی،۱۳۸۳)، کاهش ظرفیت اشتغال به دلیل رکود اقتصادی و عوامل وابسته به آن،بیکاری دانش آموختگان و چالش نامتناسب بودن رشد کمی و کیفی ،عدم تناسب بین عرضه و تقاضا روبرو هستند.از طرفی نتایج تحقیقات موسسه بین المللی برنامه ریزی آموزشی(IIEP)که توسط سانیال (۱۳۷۹)صورت گرفته و مبتنی بر ١٤ مورد مطالعاتی است،نشان می دهد اغلب کشورهای جهان برای بهبود نظام آموزش عالی دوسیاست اصلی را بکاربرده اند ؛الف ،سیاست خودگردانی و مسوولیت پذیری آموزش عالی و موسسات آن ،ب عقلانی کردن نظام یا ادغام موسسات و بخشهای مختلف آنها (ص۹و۱۱).

مشاهده وضعیت موجود ،علیرغم نقاط قوت و دستاوردهای نظام آموزش عالی،نشان دهنده تعارض هایی در زمینه برنامه ریزی و توسعه دانشگاهی درکشور و عدم وجود چارچوب و اندیشه‌ای به منظور سازماندهی موثر و توسعه دانشگاه ها و آموزش عالی واز جمله نقش دولت و نظریه های مرتبط با آن در توسعه بوده ودر ادبیات"در بیشتر موقعیت ها با سیاست گسترش خطی و کمّی به دنبال تقابل با رشد تقاضای اجتماعی"(فرجادی،۱۳۸۹)است و این امر گسست بین فعالیت های آموزش عالی و راهبردهای آمایش سرزمین را موجب شده است.به همین دلیل برنامه ریزی و گسترش آموزش عالی بر اساس چهاچوب های نظری و پارادایم های توسعه و همچنین مبتنی بر یافته ها وطرح های کلان آمایش سرزمین و اصول آن به ویژه برقراری ارتباط آن با برنامه های توسعه آموزش عالی ضرورتی اجتناب ناپذیراست.از طرفی این موضوع کمتر در محافل علمی مورد بحث و بررسی و انتقاد قرارگرفته،وادبیات نظری خودجوش دراین زمینه نیزایجادنشده است.ضمن اینکه همبستگی معناداری بین توسعه آموزش عالی و توسعه کشوروجود ندارد(عامری ،۱۳۹۱).

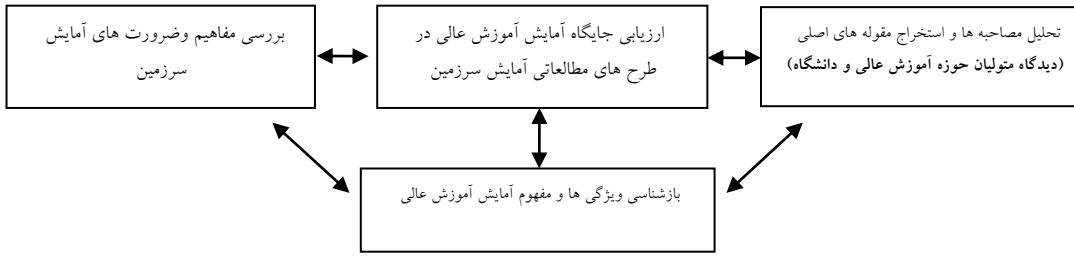
براساس این،تحقیق حاضر،تلاشی است دراین زمینه و پاسخگویی به این سوالات: اصولاً آمایش سرزمین در کشور با چه مفهوم و هدفی دنبال می شود؟ آمایش آموزش عالی (فعالیت-های آموزش عالی) دربرنامه ها وطرح های مطالعاتی آمایش سرزمین تا چه اندازه مورد توجه قرارگرفته است؟ و در نهایت مدیران آموزش عالی و دانشگاه ها با توجه به اولویت توجه به

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

آمایش آموزش عالی در حال حاضر چه نوع نگاهی به این موضوع دارندو ویژگی آن کدام است؟

روش شناسی :

در این تحقیق با توجه به ماهیت آن که یک رویکرد کیفی است ،از روش های تحلیل محتوا[1] ،تحلیل اسنادی[2]وتحلیل ثانویه[3] به عنوان تکنیک پژوهشی برای تفسیر استفاده شده است.روش تحلیل محتوای کیفی، روشی است برای تعیین، تحلیل و بیان مضامین درونی داده ها و شامل مراحل؛ تلخیص داده ها، خلاصه کردن عبارت ها و دسته بندی آنها است.بدین ترتیب ضمن بررسی ادبیات و مبانی نظری، چارچوب نظری مطالعه به شرح شکل شماره (۱) ترسیم گردید.با توجه به این چارچوب ،برای جمع آوری اطلاعات،درابتدا مفاهیم"آمایش سرزمین"و"توسعه"مورد کنکاش قرارگرفت و در مرحله بعد ،اسناد موجود طرح های آمایش سرزمین در ایران (دوره قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران)ارزیابی و محورهای اصلی مورد توجه در آن مورد تجزیه و تحلیل قرارگرفت.در مرحله بعد با انجام "مصاحبه نیمه ساختاریافته" که با ٦ نفر از مدیران و برنامه ریزان آموزش عالی وروسای دانشگاه های دولتی در زمینه "مفهوم و ویژگی های آمایش آموزش عالی" صورت گرفت،نتایج با روش"کد کذاری باز" طبقه بندی و مقوله های اصلی و فرعی استخراج گردید.علاوه بر این از یادداشت های فنی و همچنین یاداشت های روزانه پژوهشگر نیز استفاده شد.درپایان ،ویژگی های آمایش از دیدگاه آنان مورد تحلیل و تفسیر قرارگرفت.

شکل شماره (۱) چارچوب نظری مطالعه

[1] -Content Analysis
[2] -Documentary Analysis
[3] -Secondary Analysis

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

نتایج و یافته های تحقیق در هریک از زمینه های یادشده در چارچوب نظری ،با توجه به سوالات تحقیق به شرح زیراست:

آمایش سرزمین، مفاهیم وضرورت‌ها:

بحث آمایش سرزمین درارتباط نزدیک با بحث های«**توسعه**»[1]و«**برنامه ریزی توسعه**»[2]است (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸، پوراصغر، ۱۳۸۸ قندهاری، ۱۳۸۸). به این جهت لازم است مفهوم توسعه مورد توجه قرارگیرد. واژه «**توسعه**»به مفهوم متداول کنونی آن پس از جنگ جهانی دوم رواج پیدا کرده است (تودارو[3]،۱۹۸۳). البته مفاهیم توسعه در مسیر تحول آن در نیمه دوم قرن بیستم، خود متحول گردیده است و گروه‌های علمی توسعه را بر اساس دیدگاه‌های خود تفسیر نموده‌اند.سیری در آثار و نظرات اندیشمندان و محققان درزمینه توسعه نشان می‌دهد که پدیده توسعه دارای مفهوم چند وجهی است که ابعاد مختلف‌زندگی بشر اعم از جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را در برمی‌گیرد.درکنفرانس دو روزه یونسکو با عنوان بازبینی مفهوم توسعه: اخلاق و جامعه‌پذیری در مکزیکوسیتی، صاحبنظران مفهوم توسعه را از دیدگاهی مبتنی بر مردم‌سالاری، پایدار از بُعد زیست‌محیطی، عدالت‌محور از منظر اجتماعی و مبتنی بر تکثر فرهنگی در جوامع بررسی کردند (سایت یونسکو،۲۰۱۱). «توسعه» ترجمه واژه انگلیسی Development به معنای خارج شدن از پوشش و خروج از لفاف[4] است. توسعه در نخستین کاربردش به زبان فرانسه و انگلیسی در سال ۱۷۵۲ به معنای رسیدن به اهداف یا ایده‌هایی طبق برنامه یا طرح بود (موثقی،۱۳۸۳).

ازتوسعه تعاریف و مفاهیم متفاوتی توسط صاحب‌نظران مطرح گردیده است و گر چه برخی مفاهیم متناظر با مفهوم توسعه نیز از جمله مفهوم پیشرفت (Advancement)، تکامل(Evolution) ،ترقی (Progress)، رشد(Growth)، وگسترش (Expanding) در حوزه آموزش عالی که از گذشته‌های خیلی دور در ادبیات اقتصادی واجتماعی مطرح بوده و

[1]-Development
[2] – Development planning
[3] - Todaro
[4] -Envelop

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

از علوم طبیعی[۱] استخراج شده اند، نیز وجود دارند و بهبود اوضاع و شرایط موجود یک جامعه را مد نظر دارند ، اما به نسبت، توسعه از معانی و مفاهیم محدودتری برخوردارند.توسعه در مفهوم حرکت به سمت بهبودی و تغییر شرایط از وضع کنونی به شرایطی مطلوبتر،درحقیقت،جنبه هدفمندآرمانی‌تری را به نمایش می گذارد(عندلیب،۱۳۸۰).

دیویدآپتر[۲]،۱۹۸۷ به نقل از موثقی (۱۳۸۳) در کتابی تحت عنوان «بازنگری درتوسعه»مفهوم توسعه را کلی تر از نوسازی که بر انفکاک فزاینده ی ساختارهای اجتماعی دلالت دارد،دانسته و نوسازی را مورد خاصی از توسعه شناخت.ادگار مورن[۳] به موضوع بازاندیشی مفهوم توسعه بر اساس تجارب تحقق یافته شده گذشته برای ایجاد شرایطی که زایش یک تمدن جهانی را ممکن سازد اشاره نموده و توسعه را نیازمند افزایش استقلال های فردی و افزایش مشارکت-های اجتماعی (ازمشارکت های محلی تا جهانی) دانسته است (مورن، ترجمه یمنی،۱۳۸۷:۹۳).

توسعه به عنوان یک مفهوم چند بعدی و پیچیده که در ارتباط با بهبود زندگی انسانها است روشه(۱۳۸۱: ١٦٥) توسعه را به مثابه کوششی دانسته که به منظور نیل به تعادلی است که تاکنون تحقق نیافته ویا راه حلی است در جهت رفع فشارها و مشکلاتی که پیوسته بین بخشهای مختلف زندگی اجتماعی و انسانی وجود داشته و تجدید حیات می‌یابد.

ایکاف[٤](١٣٨٤) توسعه را افزایش ظرفیت و توانمندی می داند نه افزایش دستاورد.

اوّلین نکته در باب توسعه که بیشتر صاحبنظران توسعه بر روی آن اجماع دارند تاکید بر مبانی و بار ارزشی درهر جامعه است.جانتان لمکو[٥] (۲۰۰۳) بر نقش اساسی مبانی ارزشی در تعریف توسعه، توسعه را یکی از مفاهیم قهری عصر ما می‌داند که مسائل دردناکی را در مورد ارزش-ها، فنون و راه های انتخاب ثابت می کند وپرسش کلاسیک در باره ماهیت جامعه نیک و نیز این مساله که چه کسی راجع به ظرفیت و مسیر جامعه تصمیم می گیرد به میان می آورد (سیادت و همکاران،۱۳۸۸).

---

[۱] – پس از یک معنی زیست شناختی (پیشرفت ،تکامل و ترقی)و تحت نفوذ نظرهای مطرح شده در اقتصاد سیاسی انگلیس و برخی جریان های فکری تحصلی(positive) در دوران گسترش نفوذ استعمار،توسعه به عنوان کلمه ای کلیدی در بیان تملک فیزیکی سرزمین ها ،بهره برداری از مواد اولیه و ایجاد ساختارهای اقتصادی ،اجتماعی ...درآمد.(یمنی ،۱۳۷۲)

[2] -Apter,D

[3] - Moren.E

[4] -Eicoff.R

[5] -lemco.j

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

گرانگر[1] به نقل از یمنی (۱۳۷۲) "توسعه را طرحی کلی برای تغییر جامعه" می‌داند .این جمله نتیجه یک جریان مفهوم سازی طولانی در زمینه توسعه است.از این رو، کلیت توسعه در اثر ارتباط عوامل مختلفی صورت می گیردکه در بطن نظام اجتماعی عمل می کنند.لازمه توسعه ،تعادل[2] این نظام اجتماعی است.آموزش عالی نیز به عنوان یک خرده نظام اجتماعی ،برای کارکردمطلوب خود نیازمند تعادل درونی و تعادل با محیط خودمی باشد.بنابراین تحول تاریخی و تولد نظامی جدید را باید از الزامات مفهوم توسعه دانست.

با توجه به آنچه بیان شد می‌توان دریافت که مفهوم توسعه نزد اندیشمندان و صاحبنظران و حتی برنامه ریزان نیز متفاوت است و از دیدگاه های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی تعریف شده است. ضمن این که توسعه همه این ابعاد را هم شامل می شود.

به مانند توسعه برداشت‌های گوناگونی نیز از «**آمایش**» در ابعاد، اقتصادی، اجتماعی و جغرافیایی آن ارائه شده است. در بررسی **ریشه لغت آمایش**، با توجه به مفهوم علمی آن و در جهت سازماندهی فضا، مجموعه فعالیت‌هایی صورت خواهد گرفت که به نوعی در معانی مختلف اسم مصدر« آمودن» مستتر است زیرا آمودن آن گونه که لغت‌نامه دهخدا بیان کرده است به معنای آمیختن، دُرّنشاندن، مستعدکردن، آراسته کردن، مستعد کردن و در کنار هم چیدن و... است و آمایش اسم مصدر «آمودن» و «آماییدن» است. مفاهیمی که تا پیش از متداول شدن عبارت آمایش سرزمین درواژه‌هایی نظیر «تنسیق سرزمین» یا «بهره‌وری از سرزمین» جست‌وجو می‌شد (پوراصغر،۱۳۸۸).

در زبان فرانسه آمایش سرزمین ترجمه اصطلاح Amenagement du temtoire " است (جمشیدی آوانکی و قورچیان ،۱۳۸۵). در کشورهای انگلیسی‌زبان به ویژه در انگلستان، مفهوم «آمایش سرزمین» با مفهومی که در فرانسه پذیرفته شده است، بکارگیری نشده و به جای آن مفهوم برنامه‌ریزی فیزیکی(Physical Planning) مد نظر قرار گرفته است.از سوی دیگر با توجه به تعریف و مفهومی که در برنامه‌ریزی اقتصادی بیان می‌شود، برنامه‌ریزی اصولی باید دارای سه بعد اصلی،اقتصادی،اجتماعی و قضایی باشد (عندلیب،۱۳۸۰). آمایش سرزمین، برنامه

[1] - Granger

[2] –مفهوم تعادل در نگرش سیستمی پایه ای است ،اصولا" در مورد نظام های انسانی تعادل موقتی است و با بازتعادلی همراه است.تداوم ناپایداری یا تلاش برای بازتعادلی می تواند به از هم پاشیدگی نظام منجر شود(دوران ،ترجمه یمنی ،۱۳۷۰)

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

ریزی سرزمین و ترکیب سرزمینی تولید، اسامی مختلف نوعی برنامه ریزی است که به سرزمین به عنوان عاملی اساسی و تعیین کننده درتامین اهـداف توسعه توجه می‌کنند (وحیـدی،۱۳۷۳: ۷۷). آمـایش سرزمیـن را می‌توان تلفیقی از سه علم جغرافیا ،اقتصاد و جامعه شناسی دانست که اقدامات ساماندهی و نظام بخشی به فضای طبیعی اجتماعی، اقتصادی و ملی را دنبال می-نماید. در واقع آمایش سرزمین با توجه به عامل انسان، محیط و منابع، نحوه استفاده بهینه از منابع و امکانات و چگونگی استقرار انسانها در فعالیت ها را در فضای جغرافیایی ملی و منطقه ای سامان می دهد. منظور از آمایش سرزمین رسیدن به مطلوبترین توزیع ممکن جمعیت، توسط بهترین شکل توزیع فعالیت های اقتصادی اجتماعی در پهنه سرزمین است که امکان ارائه چهارچوب های توسعه را داراست و می تواند مبنا و پایه اصلی در تهیه برنامه های توسعه منطقه ای یا استانی باشد.از آنجا که سرزمین، کانون فعالیت و سکونت انسان است، همواره درمعرض نوعی دخالت، عمران و به طور خلاصه آمایش قرار داشته است. از این رو آمایش سرزمین را نمی‌توان موضوع تازه‌ای دانست آنچه نوآوری محسوب می‌شود تغییر هدفمند و برنامه ریزی شده آمایش سرزمین و روشهای تهیه و اجرای این گونه برنامه ها است. وحیدی(۱۳۷۳) آمایش سرزمین را تکنیک ارتقاء و توسعه در چارچوب تقسیمات کم و بیش طبیعی یا سیاسی سرزمین نامیده و آن را برنامه ریزی و سازمان دادن نحوه اشتغال فضا و تعیین محل سکنای انسان ها و محل فعالیت ها و تجهیزات و همچنین کنش های بین عوامل گوناگون نظام اجتماعی اقتصادی تعریف کرده است. در حیطه برنامه ریزی، آمایش سرزمین دلالت بر اقدام هایی دارد که به طور گسترده توسط بخش عمومی به کار گرفته می شود تا آینده توزیع فعالیتها و سکونت گاه ها را در فضا تحت تاثیر قرار دهد براین اساس در برنامه ریزی آمایش سرزمین اقدام هایی برای هماهنگ ساختن تاثیرهای فضایی سیاست های سایر بخشها برای دستیابی به توزیع بهینه ای از توسعه اقتصادی بین مناطق یا تنظیم تغییرات مطلوب در کاربرهای مختلف زمین صورت می پذیرد (قندهاری، ۱۳۸۸).

بررسی تجارب کشورهای موفق درحیطه آمایش سرزمین نشان می دهد که این موضوع در اکثر کشورها بیشتر ابعاد کالبدی دارد تا ابعاد اقتصادی و اجتماعی. به همین دلیل از نام های دیگری نظیر **برنامه ریزی فضایی، برنامه ریزی کالبدی، طرح ریزی فیزیکی** و غیره استفاده می شود.آمایش در اصطلاح، به معنی **مدیریت سرزمین** است و در واقع نوعی **برنامه ریزی توسعه**

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

است که هدف آن سازماندهی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی، به منظور تحقق آینده ای مطلوب است(عندلیب ومطوف،۱۳۸۸).در ایران نه تنها تجربه برنامه‌ریزی آمایش سرزمین تفاوت‌های معناداری با تجارب سایر کشورها دارد، بلکه در بیش از سه دهه مطالعات آمایش سرزمین در دوره‌های مختلف نیز چه به لحاظ روش‌شناسی و چه به لحاظ معرفت شناسی، تحولات مختلفی را از سر گذرانده و متناسب با مقتضیات درونی و بیرونی تکامل یافته است. روند مورد اشاره به سادگی از تعاریف مختلفی که از آمایش سرزمین در برهه‌های مختلف ارایه شده، قابل تشخیص است (پوراصغر،۱۳۸۸):

تعریف دهه پنجاه از آمایش(دیدگاهی که زمینه پیدایش آمایش سرزمین بود):

مهندسین مشاور ستیران در این دهه آمایش سرزمین را این گونه تعریف می کنند: برنامه ریزی و سازمان دادن نحوه اشغال فضا و تعیین محل سکونت انسانها و محل فعالیتها و تجهیزات و همچنین کنشهای بین عوامل گوناگون نظام اجتماعی و اقتصادی (مهندسین مشاور ستیران،۱۳٥٤).

تعریف دهه شصت از آمایش (دیدگاه توزیع جغرافیایی فعالیتها و جمعیت درسرزمین):

آمایش سرزمین، تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیتهای انسان در فضا به منظور بهره برداری منطقی از جمیع امکانات در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع بر اساس ارزشهای اعتقادی با توجه به سوابق فرهنگی و ابزار علم و تجربه در طول زمان می باشد(سازمان برنامه و بودجه استان اصفهان). مفاهیمی که این نحوه نگرش به آمایش در بردارد ناظر بر مقولاتی نظیر: فعالیت یابی برای مکان خاص، مکان یابی برای فعالیتی خاص، الگوی سازماندهی فضا، الگوی اسکان جمعیت و مدیریت سازمان فضایی توسعه می باشد.

تعریف دهه هفتاد از آمایش(رابطه بین جمعیت و فعالیت با توجه به خصوصیات منابع انسانی):

آمایش سرزمین مهندسی ترتیبات بهره وری بهینه ازظرفیتهای اجتماعی و طبیعی می باشد (قندهاری ،۱۳۸۸). این طرز تلقی از آمایش تلفیقی از تمامی تعاریف قبلی است و بر دو امر هندسه (بعد مکانی و فضایی) و جغرافیا، سازمان فضایی را در ارتباط با ظرفیتهای اجتماعی می‌بینند. درمقایسه با تعریف دوم ظرفیتهای اجتماعی را وسیعتر و جامع تر از سرزمین می بیند. سرزمین را یک بستر درک یا ظرف، تلقی می کند که در آن عنصر قابلیتهای منابع طبیعی و

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

مصنوع بر جسته تر است اما ظرفیتهای اجتماعی مفهومی وسیعتر از ترکیب اقتصاد، اجتماع و فرهنگ را نمایان می کند که در معنای عملیاتی، پیشرفته تر از مفاهیم قبلی است. در تعریف سوم، فضا و انسان و فعالیتهایش بیشتر حالت تجریدی دارند .در مجموع می توان گفت آمایش ماهیتاً مفهومی عام دارد که این ویژگی مفاهیمی چون آمایش سرزمین در بعد ملی، آمایش منطقه‌ای، آمایش شهری را در بر می‌گیرد.مرکز ملی آمایش سرزمین (سابق) نیز آمایش سرزمین را به تنظیم کنش متقابل بین عوامل انسانی و عوامل محیطی به منظور ایجاد سازمان سرزمینی مبتنی بر بهره گیری بهینه از استعدادهای انسانی و محیطی آمایش سرزمین توصیف نموده است. **براساس آنچه از تعاریف متفاوت و برداشت های ارائه شده از مفهوم آمایش سرزمین** بیان شد می توان استنباط نمود که آمایش سرزمین مفهومی ناشناخته در میان غالب برنامه ریزان به ویژه برنامه ریزان بخشی است و در هر مرحله ای مفهوم آن تغییر نموده است.

جایگاه آمایش آموزش عالی در طرح های مطالعاتی آمایش سرزمین:

۱- طرح مطالعاتی گروه بتل : این طرح که توسط گروه**مهندسین مشاوربتل**[1] در ابتدای دهه ۵۰ با عنوان " طرح جامع مطالعات توسعه اقتصادی- اجتماعی کشور " صورت گرفت ،کلیه بخش های اقتصادی و اجتماعی موجود در برنامه کلان را تجزیه و به برنامه های بخشی- منطقه ای تبدیل نمود.در این مطالعات آموزش نیز به عنوان بخشی از این برنامه ها بود اما کلیه سطوح را دربرنمی گرفت به ویژه به آموزش عالی توجهی نداشته است.

۲-مطالعات ستیران(۱۳۵۳-۱۳۵٦):مطالعات ستیران از مهمترین طرحهای آمایش سرزمین قبل از انقلاب محسوب می شود و سه افق زمانی ۳۷ ساله ،۱۷ و ۵ ساله را به ترتیب به سالهای ۱۳۹۱، ۱۳۷۱ و ۱۳٦۱مورد توجه قرار داده است(مهندسین مشاور ستیران،۱۳٥٤).دراین طرح آموزش عالی به صورت یکی از فعالیتهای بخش سوم(خدمات)در نظر گرفته شده است و بدون آنکه تاثیر آن بر متغیرها و عوامل آمایشی تحلیل گردد تنها به ذکراهمیت نسبتا زیاد بخش خدمات برای اشتغال و ارزش افزوده و نقش آن به عنوان مکمل فعالیت های بخش اول(کشاورزی) و دوم صنعت اکتفاء شده است. "در این مطالعه سیاست ها بخشی و نه بخشی منطقه ای[2] و به دنبال بررسی سیاست های جاری دولت وقت ارائه شده است و هیچ

[1] -Battle Memorial Institute, Colombus, Ohio

[2] - Regional - Sectorial

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

رهنمود مشخصی برای سرمایه گذاری های آموزشی ارائه نشده و در مرحله دوم مطالعات نیز تنها به ذکر اقدامات حایز اولویت در برنامه ششم که ماهیتی کاملا بخشی دارند، اکتفا شده است و در این سیاست‌ها کمتر به افق بلند مدت سال های یاد شده تاکید شده است" وحیدی(۱۳۷٤). حاصل مطالعات یک سلسله سیاست است که به نظر می‌رسد تنها ۱۳٦۱ را هدف قرارداده است.

۳-مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران: مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران که در دهه ٦۰ هجری شمسی به عنوان اولین مطالعه بعد از پیروزی انقلاب انجام شده است،بخش آموزش عالی را به عنوان یکی از فعالیتهای بخش خدمات تعریف نموده است(سازمان برنامه و بودجه ،۱۳٦۳). نکته مهم در این طرح وجوددوگانگی در برخورد با فعالیتهای آموزش عالی در طبقه بندی آن است . به گونه ای که از طرفی آن رادر بخش خدمات اجتماعی ودر ردیف آموزش و پرورش وفنی و حرفه ای و ازسوی دیگر جزءخدمات برتر طبقه بندی نموده است. در این مطالعه،نقش آموزش عالی؛ تربیت نیروی انسانی متخصص و مدیریت توسعه اقتصادی،اجتماعی و فرهنگی ذکر شده است.در این مطالعات سرانجام به توسعه دانشگاه ها و مراکزموجود یا ایجاد مراکز آموزش عالی جدید در ۱۲ استان توصیه شده است.براساس این مطالعه، شهرهای دارای بیش از یکصد هزار نفر جمعیت به آموزش عالی نیازدارند هرچند نحوه رسیدن به این نتیجه وروش دستیابی به نیاز این شهرها یه آموزش عالی مشخص نیست واین سیاست تنها بُعدجمعیت(تنها یکی از ابعاد آمایش سرزمین) را مدنظر داشته و اهداف اموزش عالی برای دوره زمانی بلند مدت نیز مشخص نیست.

٤- ضوابط اجرایی آمایش سرزمین: درضوابط اجرایی آمایش سرزمین که در تاریخ ۱۳۸٤/۹/٤ به تصویب هیات دولت رسید در بند ٤ ماده ۱ به توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک ها و پارک های علمی ـ فن آوری کشور متناسب با نیازهای ملی و منطقه ای و با تکیه بر قابلیت ها و استعدادهای بومی هر منطقه در راستای کاهش سهم منابع طبیعی و افزایش سهم دانش در تولیدات ملی اشاره شده است .

۵-طرح آمایش آموزش عالی: این طرح که از سال ۱۳۸۸ در کشور مطرح شده ،در حال حاضر به عنوان یکی از برنامه‌های اصلی و کلان وزارت علوم ،تحقیقات و فناوری با توجه به

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

بحث تحول در نظام آموزش عالی در برنامه پنجم توسعه است که توسعه هدفمند آموزش عالی را دنبال می‌کند(محمدی نژاد،۱۳۹۰).برخی از اهداف این طرح عبارتند از **متناسب سازی توسعه آموزش عالی با نیازهای استانی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی،** ایجاد تناسب بین‌رشته ها و اهداف آموزش عالی، بازنگری و تدوین برنامه‌های درسی متناسب با اهداف آموزش عالی به ویژه در حوزه علوم انسانی (شامل: بازنگری دروس، مقاطع، محتوی و کتب درسی و توسعه کرسی‌های نظریه‌پردازی...)،ساختارسازی و ایجاد نهاد تضمین کیفیت و نظارت مستمر بر آموزش عالی،ایجاد ارتباط مؤثر بین دانشگاه‌ها و دستگاه‌های اجرایی، بخش‌های غیردولتی در جهت ارتقاء مهارت و به‌کارگیری یافته‌های علمی در جامعه واصلاح و به روزرسانی زیرساختار مدیریت آموزش دانشگاه‌ها

جدول شماره (۱)مقوله های اصلی مورد توجه به آموزش عالی در طرح های آمایش سرزمین

ردیف	عنوان طرح	مقوله های اصلی مورد توجه
۱	طرح مطالعاتی گروه بتل	آموزش (نه آموزش عالی)به عنوان بخشی از برنامه های بخشی-منطقه ای
۲	مطالعات ستیران	توجه به آموزش عالی به صورت یکی از فعالیتهای بخش سوم(خدمات) سیاست ها به صورت بخشی (نه بخشی منطقه ای) به دنبال بررسی سیاست های جاری دولت وقت
۳	مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران	آموزش عالی به عنوان یکی از فعالیتهای بخش خدمات اجتماعی و خدمات برتر توسعه دانشگاه ها و مراکزموجود یا ایجاد مراکز آموزش عالی جدید در ۱۲ استان توجه به بعد جمعیت
٤	ضوابط اجرایی آمایش سرزمین	توسعه علوم ، آموزش ، پژوهش و فن آوری گسترش و تجهیز مراکز آموزشی ، پژوهشی ، شهرک ها و پارک های علمی ـ فن آوری کشور
٥	طرح آمایش آموزش عالی	متناسب سازی توسعه آموزش عالی با نیازهای استانی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی ایجاد تناسب بین‌رشته‌ها و اهداف آموزش عالی **ساختارسازی و ایجاد نهاد تضمین کیفیت و نظارت مستمر بر آموزش عالی** ایجاد ارتباط مؤثر بین دانشگاه‌ها و دستگاه‌های اجرایی، بخش‌های غیردولتی در جهت ارتقاء مهارت و به‌کارگیری یافته‌های علمی در جامعه اصلاح و به روزرسانی زیرساختار مدیریت آموزش دانشگاه‌ها

همانگونه که در جدول شماره (۱) مشاهده می‌شود در اغلب طرح‌های آمایش سرزمین، آموزش عالی جزو خدمات به حساب آمده (ردیف۲) و دربرخی طرح‌ها جزو زیر مجموعه خدمات برتر(ردیف۳) مورد تحلیل قرارگرفته و نقش و جایگاه آموزش عالی ،به ویژه توسعه دانشگاه ها، که نقش اساسی در ابعاد مختلف توسعه ملی و منطقه ای وحتی بین المللی دارد، آن چنان که شایسته آن بوده و در ارتباط با سایر فعالیت های توسعه ای مورد توجه قرار نگرفته است. در این میان طرح آمایش آموزش عالی به عنوان طرحی مستقل از آمایش سرزمین

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

کشور در طی سال های اخیر مطرح شده است واهداف اساسی برای آن تعیین شده و اخیراً به عنوان سند آمایش آموزش عالی چندین بار ویرایش گردیده است. به نظر می‌رسد برای پاسخگویی به گسترش آموزش عالی به عنوان زیرساخت اصلی، طرح مهمی است که نیازمند مشارکت صاحبنظران و توجه به فرآیند مطالعات آمایش سرزمین و در ارتباط با آن است که می تواند درتحول گام اساسی ایجادنماید.بااین حال مقوله هایی درآن دیده شده که چندان ارتباطی با این طرح ندارد (به عنوان مثال می توان به مقوله ساختارسازی و ایجاد نهاد تضمین کیفیت و نظارت مستمر بر آموزش عالی(مقوله های ردیف ۵) اشاره نمود. **فرآیند مطالعاتی آمایش سرزمین** در اصل باید بدین ترتیب باشد:

۱- تدوین نظریه پایه توسعه فضایی ۲- طرح پایه آمایش سرزمین ۳- طرح آمایش سرزمین شامل جهت گیری ها و راهبردهای توسعه فضایی بخش ها که در این بخش مطالعات آمایش بخشی تنظیم می گردد و نظریه پایه استان ها که مطالعات آمایش استانی صورت می گیرد(قندهاری ،۱۳۹۱).

ویژگی های آمایش آموزش عالی نزد متولیان آموزش عالی و سیاستگذاران اجرایی :

طرح آمایش آموزش عالی بعد از چندین دهه که از عمر آمایش سرزمین می گذرد و در زمان های مختلف اشاراتی گذرا به آن شده ،ولی بطور کامل طراحی و اجرانشده است. درحال حاضر که وزارت علوم ،تحقیقات و فناوری به دنبال تدوین سند ملی آمایش آموزش عالی است ،این موضوع در توسعه فعالیت های آموزشی مورد توجه قرارگرفته است.اهم مقوله ها و محورهای مورد توجه در نتایج مصاحبه ها که درجدول شماره (۲)آورده شده ،بدین شرح است:

- توسعه متوازن ومتعادل منطقه ای ومبتنی برعدالت اجتماعی:

یکی از مسولان متولی می گوید:"*ما درآموزش عالی کشورمان،بیش از زمان های گذشته به "آمایش آموزش عالی" در کشور باید توجهکنیم.گسترش رشته های تحصیلی و فضاهای دانشگاهی به طور نامتوازن است.در نقشه جامع علمی کشور و سند چشم انداز بیان شده از نظر علم و فناوری رتبه اول منطقه باید باشیم.پس لازم است به این موضوع توجه نماییم*".به نظرم در این نوع توسعه می شود محورهای اساسی مانند توسعه مبتنی بر عدالت اجتماعی،

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

ایجاد تعادل منطقه ای و توجه به حفظ هویت اسلامی و ایرانیرا درنظر گرفت.توسعه را باید براساس هدف ها انجام دهیم .دولت دراین زمینه نقش کلیدی دارد. توزیع فرصت ها باید بر اساس عدالت باشد." .

آمایش سرزمین با نگاه کل‌گراکه در برگیرنده همه عوامل بین منطقه‌ای،بین بخشی و رابطه متقابل بین آنهاست،سطحی راهبردی را در مقولات مرتبط با توسعه پی‌گیری می‌کندو از آنجا که طرح آمایش ملی براساس داده‌های مناطق در قالب بخش‌ها شکل گرفته، خود چارچوبی برای شکل‌گیری آمایش مناطق کشور،می‌شود.بدین ترتیب منطقه در یک جریان رفت و برگشت اطلاعات و تصمیم‌گیری‌ها، در تدوین سیاست‌ها و گزینه‌های طرح آمایش ملی و تنظیم و تصویب آمایش منطقه مشارکت دارد.

-شناخت توانمندی ها و قابلیت های مناطق :

یکی ازمتولیان می گویند؛*"آمایش سرزمین نقش و سیاست‌های هر منطقه را بر اساس توانمندی ها و قابلیت‌های آن منطقه و در هماهنگی با دیگر مناطق مشخص می کند.هدف از آن توسعه هرمنطقه به گونه ای است که این امکان را برای جمعیت آن منطقه فراهم سازد که به زندگی در منطقه خود بپردازد.*

مسوول دیگری در این زمینه می گویند؛*"در آمایش سرزمین لازم است مشخص شود که نقش و مسوولیت خاص هر زیرنظام آموزش عالی چیست.این امر در جهت تحقق اهداف آموزش عالی مهم تلقی می شود.براین اساس "هدف از توسعه آموزش عالی بر اساس آمایش سرزمین، توزیع منطقی فعالیت های پژوهشی ، فرهنگی وآموزشی در مناطق مختلف کشور است".*

آینده نگری آمایش آموزش عالی در سطح ملی ، منطقه ای و استانی شامل تعیین استراتژی آموزش عالی، جمع آوری اطلاعات و شناخت قابلیت ها و تنگناهای توسعه هر استان است. همچنین بخشی از اهداف آمایش آموزش عالی "متناسب سازی توسعه آموزش عالی با نیازهای جامعه در مقیاس، استانی ، منطقه ای و ملی ، کارآمد سازی دانش آموختگان در راستای کارآفرینی و ورود به بازارکار وحمایت از تولید علم و فناوری بومی در تمام حوزه های علمی است .

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

-تحلیل وضعیت موجود رشته های دانشگاهی :

بررسی و تحلیل وضعیت موجود امکانات و ظرفیت های دانشگاه های کشور یکی از مهمترین فعالیت های طرح آمایش آموزش عالی است.لکن شناخت وضع موجود بدون شناخت گذشته ووضعیت شکل گیری و ماموریتهای آن و همچنین کمّی گرایی (توجه صرف به رشته های مورد نیاز) ممکن است درتوسعه آن از نیازهای واقعی مارادورنماید. آمایش سرزمین، برخلاف برنامه‌ریزی بخشی که به‌طور عمده بر بُعد کمّی پدیده‌ها تأکید دارد با شناخت جغرافیای کنونی فعالیت‌ها و هم در مورد تصمیم‌گیری درباره مکان‌یابی فعالیت‌های آینده، بیشتر با کیفیات و ساختارها سروکار دارد نه با کمیات و اعداد. به بیان دیگر، استنتاجات فضایی در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین بیش از آن که بازتاب دهنده تصویری کمی از مقولات اصلی توسعه باشد، بیان‌کننده کیفیات فضایی چشم‌انداز توسعه در حد جهت‌گیری‌های کلان و بدون تعیین‌های مکانی است.ضمن اینکه تحقق برخی از اهداف به برنامه بلندمدت نیازدارد و آن هم بدون شناخت گذشته و حال نتایجی براساس واقعیت ارائه نخواهدداد.

یکی از روسای دانشگاه های تهران درمورد آمایش آموزش عالی می گوید" *آمایش در مرحله مقدماتی می بایست به بررسی وضعیت موجود و نیز بیان وضع مطلوب آموزش عالی از نظررشته های تحصیلی موجود و لازم التأسیس(، نیروی انسانی) شاغل، در حال تحصیل و فارغ التحصیل غیر شاغل در رشته های مختلف و مقاطع تحصیلی موجود در هر رشته بپردازد. به نظر من تنها با توجه به شرایط و ویژگی‌های وضعیت موجود و ملاحظه ساختار وضعیت مطلوب است که میتوان به نیازهای واقعی آموزش عالی دست یافت*".

یکی دیگر از مدیران دانشگاه های استانی در این مورد می‌گویند"*درچند سال گذشته مبنای خاصی برای توسعه رشته های دانشگاهی خودمون نداشتیم و براساس اعلام گروه ها مجوز رشته دریافت می کردیم. با مطرح شدن طرح آمایش، سعی می‌کنیم توسعه رشته های تحصیلی دانشگاه را از طریق طرح آمایش آموزش عالی دنبال کنیم*". *در این طرح رشته ها را در کارگروهی براساس نیاز منطقه ای و پتانسیل های موجود اولویت بندی می کنیم و براین اساس برای رشته های مورد نیاز چند سال آینده برنامه ریزی می کنیم*".

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

- تدوین سندی برای توسعه آموزش عالی

یکی ازمدیران دانشگاه ها می گوید؛ "*ما در کشور برای اینکه به جایگاه کیفی بالاتربرسیم و درواقع به کارآمدی وپاسخگویی در دانشگاه توجه کنیم نیاز به برنامه ریزی وتدوین سند توسعه آموزش عالی بر مبنای آمایش سرزمین در سطح کلان و دانشگاه داریم که از قبل وجود نداشته.درتوسعه آموزش عالی و آمایش سرزمین در اصل بایستی مزیت های نسبی استان های مختلف از حیث جغرافیایی، نیروی انسانی، وضعیت اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و از طرف دیگر با درنظر گرفتن اسناد بالادستی شامل فرامین مقام معظم رهبری، سند چشم انداز، نقشه جامع علمی کشور، برنام پنجم توسعه، مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، مجلس توجه می شود*".

این موضوع که توسعه آموزش عالی کشور در وضعیت فعلی با چالشهایی مواجه است ولازم است هدفمند و ماموریت گرا باشد و براساس آمایش سرزمین و مبتنی بر چهارچوب های علمی و نظریه پردازی ها صورت گیردهم دردیدگاه های مسوولان امر و هم دردیدگاه صاحبنظران مشاهده می شود (عامری۱۳۹۱، نادری منش۱۳۸۹، بیانیه همایش روُسای دانشگاه-ها در دانشگاه شهید بهشتی۱۳۸۹ ،مهرعلی‌زاده۱۳۹۱ ،آهنچیان۱۳۹۱ ، شعبانی۱۳۸۹)

بر این اساس آمایش سرزمین نیز به عنوان یک سند مدیریت توسعه، تصویر سازمان فضایی مرحله توسعه‌یافتگی سرزمین بوده که تجسم سند چشم‌انداز درازمدت توسعه ملی بر فضای کشور است و چشم‌انداز کلی توزیع جغرافیایی جمعیت و ترکیب مناسب فعالیت‌های ناظر بر بهره‌برداری از سرزمین و تأمین نیازهای جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی را در قلمروی سرزمین مشخص می‌سازد.

جدول شماره (۲)مقوله بندی ویژگی های آمایش آموزش عالی از دیدگاه مدیران ستادی و روسای دانشگاه ها براساس اهمیت

ردیف	مقوله اصلی	مقوله های فرعی
۱	توسعه متوازن ومتعادل درسطح ملی و منطقه ای	تعادل منطقه ای عدالت اجتماعی توزیع عادلانه فرصت ها توسعه براساس هدف گسترش فضاهای آموزشی در مناطق
۲	تحلیل وضعیت موجود و مطلوب رشته های دانشگاهی	شناخت وضع موجود رشته های هردانشگاه تعیین رشته های مورد نیاز برای آینده اولویت بندی رشته ها براساس نیاز
۳	شناخت توانمندی ها و قابلیت های مناطق	شناسایی پتانسیل های منطقه

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

		شناخت نیازهای منطقه شناخت تنگناها و کاستی ها
٤	تدوین سندی برای توسعه آموزش عالی	افزایش کیفیت و کارآمدی پاسخگویی اسناد بالادستی

بحث و نتیجه گیری

هر چند ضرورت گسترش آموزش عالی همواره مورد توجه متولیان در زمان های مختلف بوده و در برخی از مواقع به دلیل نیاز به نیروی انسانی متخصص وعدم تعادل درعرضه و تقاضا وهمگامی با مدرنیزاسیون ومدرنیته بوده است،لیکن افزایش بی سابقه ظرفیت آموزش عالی کشور طی دهه های اخیر و پراکندگی جغرافیایی دانشگاه ها و موسسات اموزش عالی و افزایش دانشجویان به ویژه علوم انسانی و از طرفی رکود سیستم های اقتصادی و بازار کار و اشتغال و از طرف دیگر نیاز کشور به تربیت نیروی متخصص و متعهد برای پیشبرد اهداف نظام اسلامی و دستیابی به اهداف والای چشم انداز ۱٤۰٤ ،ضرورت توجه بیشتر به مزیت نسبی هر یک از مناطق جغرافیایی کشور در چارچوب اجرای طرحهای آمایش در حوزه آموزش عالی را به طور کلی اجتناب ناپذیر کرده است.اما این مساله براساس بررسی های انجام شده ،مستلزم بازشناسی مجدد از مفهوم توسعه وآمایش و تولید ادبیات غنی علمی دراین زمینه و نظریه پردازی است. با این حال در نظام برنامه ریزی ایران آمایش سرزمین و سابقه تهیه و تدوین آن به سالهای قبل از انقلاب که نشا ن دهنده جایگاه و اهمیت آمایش سرزمین در نظام برنامه ریزی کشور است (محقق ،۱۳۸۵).

مطالعه آهنچیان (۱۳۹۱) با عنوان بازکاوی گسست در آمایش آموزش عالی و راهبردهای توسعه علم و فن آوری کشور، به دودسته گسست نظری (خلاء های فلسفی، روش شناختی و مفهوم پردازانه آمایش) و عملی (در دو سطح کلان و خرد) اشاره و بیان می‌دارند که وجه نظری در آمایش ۸۸ آموزش عالی مورد مد نظر قرار نگرفته و تنها به مسائل کمّی آن پرداخته شد. در زمینه فلسفه آمایش و روش شناسی کاری صورت نگرفته و حتی شیوه نامه‌های آن فاقد راهنمایی‌های روشی است.

سلطانی نژاد(۱۳۸۹) در مقدمه تدوین اطلس ملی آموزش عالی آورده است؛ هدف از آمایش سرزمین در آموزش عالی "عبارت است از برنامه ریزی برای گسترش نظام مند و ماموریت گرا

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

و ساماندهی مجدد مراکز آموزش عالی براساس اسناد بالادستی، و با توجه به مزیت های نسبی مناطق مختلف جغرافیایی و نیاز کشور به تربیت نیروهای متخصص ،متعهد و کارآفرین".

وحیدی،اعتقاد داشت در ایران "آمایش سرزمین برای تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیتهای انسان در فضا انجام می شود و بخش آموزش عالی دارای ویژگیهای است که می تواند ضمن پیگیری اهداف اصلی خود یعنی ارتقای کیفیت سرمایه انسانی کشور در ابعاد مختلف با جهت گیریهای مناسب به ویژه در انتخاب مکان طرحها و پروژه ها ی سرمایه گذاری خود در راستای تحقق اهداف آمایش سرزمین نیز عمل کند"(وحیدی،۱۳۷۳).

آهنچیان و محمدزاده قمصر(۱۳۹۰) در مقاله خود مقصود از" آمایش آموزش را تضمین توسعه متناسب آموزش درآینده در پهنه سرزمین ودستاوردهای آمایش در آموزش را شامل شش نتیجهٔ گسترش مشارکت،ائتلاف اندیشه با مدیریت،خلاقیت،انطباق عملیات با آرمان، نظام مندی، انسجام و به روز بودن "دانسته‌اند.

مطالعه معروفی و همکاران (۱۳۹۰) نشان می‌دهد اقداماتی که در سال های اخیرانجام شده، با الگوی مرکزمحوری همراه بوده و بیشتر در مراکز استان‌ها متمرکز شده و از توزیع مناسبی برخوردار نبوده است و حتی این مساله را در استان‌های مرکزی کشور نیز مشاهده می‌شود. بر این اساس به جرات می‌توان ادعا کرد که محوریت توسعه در ایران طی برنامه های بعد از انقلاب وبرنامه های قبل از انقلاب با محوریت قطب‌های توسعه بوده و به توزیع و تخصیص بهینه منابع و امکانات کمتر توجه شده است.

با توجه این مباحث، می توان گفت که مفهوم «توسعه» و «آمایش آموزش عالی»،مفهومی چند بُعدی ،پیچیده و تام هستند و نمی توان آن را تنها به "گسترش فیزیکی"، "توسعه فضاها"، "توسعه رشته های تحصیلی" و "افزایش ظرفیت های صرفاً کمّی "تنزل داد. همان گونه که در مقوله های جدول شماره (۲) نیز مشاهده می شود، این مفاهیم درمورد آمایش آموزش عالی استناد می‌شود. با این حال به لحاظ تنوع مقوله ها از مفهوم آمایش آموزش عالی، این مفهوم نیازمند بازشناسی در بین مجریان و برنامه ریزان است. چر اکه توسعه و آمایش آموزش عالی، ضمن ارتباط عمیق با هم به عنوان "طرحی برای تغییر و بهبود" به شمار می‌روند و می‌توان آن را جزو مقوله‌ی ارزشی دانست که تمامی ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی وسیاسی را در بر می‌گیرند و موجب توجه به محیط پیرامونی و تاثیرگذاری روی آن می‌گردند. **بر این اساس**

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

"آمایش آموزش عالی "را می‌توان به عنوان زیر مجموعه‌ی بحث کلان "آمایش سرزمین" که شامل اقدامات ساماندهی و نظا م بخشی به فضای طبیعی، اجتماعی و اقتصادی در سطوح ملی و منطقه‌ای است، دانست که براساس آن «جهت گیری های توسعه بلندمدت آموزش عالی کشور و اولویت های سرمایه گذاری و استقرار دانشگاه ها و توسعه فضایی آنها در قالب تلفیق برنامه‌ریزی‌هایی از بالا و پایین و با تکیه بر قابلیت ها، توانمندی‌ها و مزیت‌های نسبی و محدودیت‌های منطقه‌ای در یک برنامه‌ریزی هماهنگ و بلندمدت صورت می‌گیرد». این رویکرد "*زمینه تعامل میان سه عنصر انسان، فضا و فعالیت و ارائه چیدمان منطقی فعالیت‌ها در عرصه سرزمین* " را فراهم می کند .

به این ترتیب "توسعه" و "گسترش فعالیتهای آموزش عالی" که با ایجاد و تاسیس یک دانشگاه و موسسه آموزش عالی وبه نوعی یک طرح سرمایه گذاری اثرگذاراست و با عنوان "آمایش آموزش عالی" صورت می گیرد، لازم است در تعامل با طرح های کلان توسعه و آمایش سرزمین صورت گیرد.چرا که این فعالیت در بلند مدت می‌تواند به تعادل در پراکنش جمعیت در نواحی فاقد امکانات کشاورزی یا صنعتی منجر شود و در صورتی که در قالب یک طرح مجزا و بدون ارتباط با سایر بخشها انجام شود حتی می‌تواند موجب افزایش بی رویه جمعیت شده و تعادل جمعیت را دچار اختلال سازد.تأسیس دانشگاه در یک محل علاوه برافزایش فعالیتهای آموزشی و اداری وابسته به این فعالیتها، باعث رونق و گسترش بسیاری از مشاغل تولیدی و خدماتی نظیر مواد غذایی، حمل و نقل و نظایر آن می شود.از طرف دیگر تحقق اهداف برنامه ریزی آمایش سرزمین نیز می تواند برآورده شدن اهداف بخش آموزش عالی را به همراه داشته باشد .براین اساس می توان گفت که ارتباط آمایش سرزمین و آموزش عالی یک ارتباط دو سویه است.در عین حال که فعالیتهای آموزش عالی دارای اثراتی مهمی بر اهداف آمایش سرزمین است،برنامه آمایش سرزمین نیز می‌تواند به صورت راهنمای تنظیم برنامه های آموزش عالی موثر باشد.

پیشنهادات

بر اساس یافته‌های این تحقیق، پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه می شود:

۱- آمایش آموزش عالی به عنوان یک برنامه زیر مجموعه بحث کلان‌تر آمایش سرزمین و در تعامل موثر با آن تنظیم شود. چرا که ابعاد مختلف توسعه از جمله توسعه اقتصادی، توسعه

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

اجتماعی و فرهنگی ارتباط عمیق و تنگاتنگی با توسعه آموزش عالی دارد. این امر در مطالعات آمایش کمتر مورد توجه بوده است.

۲- از ظرفیت های موجود دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی کشور با مدیریت و برنامه-ریزی مناسب به صورت بهینه استفاده شود و سرمایه گذاری‌های جدید و توسعه آن‌ها با حساسیت بیشتر و توجه به مطالعات توجیهی یا برنامه‌های راهبردی صورت گیرد. آمایش سرزمین باید رهنمودهایی ارائه نماید که طرح‌ها و مکان‌های استقرار و توسعه فضایی آموزش عالی برای سرمایه گذاری آموزشی مشخص شود.

۳-اهداف آموزش عالی برای دوره زمانی بلند مدت اشاره شده در سند چشم انداز و نقشه جامع علمی کشور در طرح آمایش سرزمین مورد توجه قرارگیرد.

٤- چهارچوب‌های تئوریک توسعه آموزش عالی و به ویژه "توسعه دانشگاهی" و مفهوم آمایش نامشخص است و به نظر می رسد یکی از دلایل عدم توفیق سیاست های آموزش عالی از این مساله و نامشخص بودن فلسفه آموزش عالی، نوع نگاه به دانشگاه و عدم وجود استقلال دانشگاهی در کشور برای پاسخگویی به محیط و تعامل موثر با آن است.

تقدیر و تشکر

بدینوسیله لازم می دانیم از جناب آقای دکتر **محمد یمنی دوزی سرخابی به دلیل ارائه نکات ارزشمند و سازنده در تدوین این مقاله تشکر و سپاسگزاری نماییم**

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

فهرست منابع

- انتظاری، یعقوب(۱۳۸۸)، *شصت سال آموزش عالی، تحقیقات و علوم در ایران*، موسسه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی
- آهنچیان، محمدرضا(۱۳۹۱)، بازکاوی گسست در آمایش آموزش عالی و راهبردهای توسعه علم و فن‌آوری کشور، *همایش بین المللی آمایش آموزش عالی*، ۲۷ و ۲۸ اردیبهشت، دانشگاه مازندران
- آهنچیان، محمدرضا، محمدزاده قصر، اعظم(۱۳۹۰). درس‌هایی برای طراحی و اجرای برنامه توسعه آموزش مرور تجربه‌های آمایش آموزش عالی ایران، تهران، *اولین همایش آموزش در ایران ۱٤۰٤*
- ایکاف، راسل(۱۳۸٤)، *برنامه ریزی تعاملی*، ترجمه سهراب خلیلی شورینی، تهران، نشر مرکز توفیق، فیروز(۱۳۸۵) *برنامه‌ریزی در ایران و چشم‌انداز آینده آن*، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، صص ۲۳-۳٤.
- جمشیدی آوانکی، مینا و قورچیان، نادرقلی (۱۳۸۵)، *از آمایش سرزمین تا برنامه ریزی درسی*، تهران، فراشناختی اندیشه.
- دباغ، رحیم، برادران شرکاء حمیدرضا(۱۳۸۹)، بررسی کارایی و بهره‌وری بیست و چهار دانشگاه جامع دولتی ایران، *مجله آموزش عالی ایران* شماره ۲(۲) ص۱-۳۳
- دوران ،دانیل(۳۷۰)، *نظریه سیستم ها*، ترجمه محمد یمنی. تهران، انتشارات آموزش انقلاب اسلامی
- ذاکرصالحی،غلامرضا(۱۳۸۳)، دانشگاه‌های آینده، *دایره المعارف آموزش عالی*، انتشارات بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی
- روشه،گی(۱۳۸۱)، تغییرات اجتماعی، ترجمه: منصور وثوقی، تهران: نشر نی
- سازمان برنامه و بودجه استان اصفهان (سابق)، تعاریف، مفاهیم و مراحل برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، ص۲.
- سازمان برنامه و بودجه(۱۳٦۳)، مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران، *دفتر برنامه ریزی منطقه‌ای*
- سانیال،بیکاس.سی(۱۳۷۹). *نوآوری در مدیریت دانشگاهی*، ترجمه ویدا امیری و عبدالرحیم نوه ابراهیم، موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی
- سعیدی،احمد(۱۳۹۰)، تخصیص منابع در دانشکده، رویکرد کمی و کیفی، *پایان نامه دوره دکتری* دانشگاه شهید بهشتی

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

- سیادت، سیدعلی، جمشیدی کوهساری، محبوبه(۱۳۸۸)، مدیریت کیفیت، گامی اساسی در تحول آموزش عالی با هدف توسعه علمی، فرهنگی و اجتماعی ایران، *مجموعه مقالات همایش‌های منطقه‌ای چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱٤۰٤*، دانشگاه آزاد شهرکرد
- شریف زادگان، محمد حسین، رضوی دهکردی، سید امیر(۱۳۸۹)، ارزیابی فرآیند برنامه ریزی "آمایش سرزمین "در ایران و راهکارهای بهبود آن، *مجله علوم محیطی* سال هفتم، شماره چهارم، تابستان
- شعبانی، احمد(۱۳۸۹) آمایش آموزش عالی، سیاستگذاری درجهت ارتقاء بهره وری درآموزش عالی، آیینه دانشگاه شهید بهشتی شماره ۷ و ۸
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۹). نقشه جامع علمی کشور
- عامری،رضا(۱۳۹۱)، طرح آمایش آموزش عالی، *همایش بین المللی آمایش آموزش عالی* ،۲۷ و ۲۸ اردیبهشت، دانشگاه مازندران
- عزتی،میترا(۱۳۸۷)، سازوکارهای تخصیص منابع در گروه های آموزشی دانشگاه تهران، *پایان نامه دوره دکتری* دانشگاه تهران
- عندلیب، علیرضا، مطوف، شریف(۱۳۸۸)، *توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران*، باغ نظر۱۲(٦) صص ۵۷ الی ۷۵
- عندلیب، علیرضا(۱۳۸۰)، *نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران*، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران، چاپ اول
- فراستخواه، مقصود (۱۳۸۸)، *سیر سوانح و سرگذشت دانشگاه در ایران*، تهران، انتشارات رسا
- فرجادی، محمدعلی(۱۳۸۹)، آموزش عالی و بازارکار، *گزارش پژوهشی مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه*
- فرزام پوراصغر سنگاچین(۱۳۸۸)، مروری بر تحولات آمایش سرزمین در ایران، معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی
- قندهاری حسین‌خان(۱۳۸۸)، آمایش سرزمین؛ گذشته، حال وآینده *هفته نامه برنامه*. سال هشتم شماره ۳٤۵
- قندهاری حسین خان(۱۳۹۱)، آمایش سرزمین (الزامات و چالشها)، *همایش بین المللی آمایش آموزش عالی* ،۲۷ و ۲۸ اردیبهشت، دانشگاه مازندران
- محقق، محمدحسن(۱۳۸۵)، ارزشیابی فعالیتهای آمایش سرزمین در ایران *مجموعه مقالات آمایش سرزمین*. سازمان مدیریت و برنامه ریزی
- معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی (۱۳۹۰)، قانون بودجه سال ۱۳۹۰جدول شماره ۷

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]

- معروفی،یحیی و همکاران(۱۳۹۰)، آمایش سرزمین و نقش آن در توسعه آموزش عالی، *اولین همایش آموزش در ایران ۱٤۰٤*
- مهرعلی‌زاده ،یداله(۱۳۹۱)، تحولات آمایش آموزش عالی در ایران، *همایش بین المللی آمایش آموزش عالی*،۲۷ و ۲۸ اردیبهشت، دانشگاه مازندران
- مهندسین مشاور ستیران(۱۳٥٤)، شناسایی نقاط گروهی، برنامه و بودجه تهران
- موثقی، سیداحمد(۱۳۸۳)، توسعه؛ سیرتحول مفهومی و نظری، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، شماره ٦۳، بهارصص ۲۲۳-۲٥۰
- مورن،ادگار(۱۳۸۷)، اندیشه پیچیده و روش یادگیری در عصر سیاره‌ای، ترجمه محمد یمنی، انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی
- وحیدی، پریدخت(۱۳۷۳)، آمایش سرزمین: راهنمایی برای برنامه ریزی آموزش عالی، *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش* عالی. شماره ۳ و ٤ سال دوم شماره ۷ و۸ صص ۷٥ الی ۱۰۳
- وحیدی، پریدخت(۱۳۷٤)، ارزیابی مطالعات آمایش سرزمین ایران، *فصلنامه پژوهش و برنامه-ریزی در آموزش عالی* شماره ۱۰ صص ٤۱الی٦۰
- یمنی، محمد، ثمری، عیسی(۱۳۸۹)، تصویر دانشگاه پیام‌نور و کارکردهای آن در نزد دانشجویان دانشگاه پیام نورمرکز تهران، *مجله آموزش عالی*، شماره سوم، سال سوم پیاپی ۱۱
- یمنی، محمد(۱۳۷۲). تحلیل نظام آموزشی ایران از دیدگاه توسعه، *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، شماره ۱سال اول صص ٦۲ – ۸۳
- دومین نشست روسای دانشگاه های منتخب آمایش آموزش عالی استانی آموزش عالی(۱۳۸۹)، دانشگاه شهید بهشتی، بیانیه پایانی
- *Geuna, Aldo* (1996) European Universities: An Interpretive History, *MERIT, University of Limburg* in Singapore, Case Study of the School Excellence Model; *Journal of*
- OECD, (2007**)** *Funding systems and Higher education* systems. OECD
- Todaro (1985) Michael P**.** Economic Development in the Third World, Longman publishing group
- UNESCO conference (2011), Rethinking Development: Ethics and Social Inclusion, in Mexico City, 17-18 August 2011 http://www.unesco.org
- Weber,Luc E,(2003)."*Justification and methods of university Evaluation: Aeuropean perspective*,member of the board European university association.EUA),www.roeti.go.jp/en/events/03022201/paper/weber.pdf

[Downloaded from ihej.ir on 2026-11-02]